

tangverlossing heeft verricht op een ruimere indicatie dan de huisarts. Zoals we uit *tabel 8a* concludeerden, gaat de gynaecoloog eerder dan de huisarts over tot het hanteren van de tang en wel vaak binnen de tijdsduur aangegeven in de regel van Pinard. Soms kan dit berust hebben op een spoedeisende omstandigheid. Gezien de wel bijzonder lage sterfte menen wij evenwel, dat in vele gevallen een door hem ruimer gestelde indicatie tot het aanleggen van een tang in aanmerking genomen moet worden. De multiconditionaliteit der sterfte en het verschil in indicatiestelling maken de beoordeling van het verschil in resultaat van specialist en huisarts onmogelijk.

Afgezien van het bovenstaande zijn wij van mening, dat de huisarts, die onder bepaalde omstandigheden overweegt zelf een forceps aan te leggen, er zich van bewust dient te zijn, dat aan het hanteren van de tang risico's zijn verbonden, die voor hem

thuis in het algemeen groter zullen zijn dan voor de in dit opzicht meer ervaren en in de kliniek gemakkelijker werkende collega-specialist. Inderdaad laten zich bepaalde omstandigheden denken, waarin de huisarts soms genoodzaakt is zelf de extractie te verrichten, bijvoorbeeld een grote afstand tot de kliniek, vervoersproblemen of een acute verergering in de toestand van het kind. In dit verband is het merkwaardig te constateren, dat in ons materiaal, met uitzondering van het reeds vóór de extractie gestorven kind, alle sterfgevallen plaats vonden in de groep van de huisarts ten plattelande. Terwijl de frequentie der tangverlossingen nagenoeg gelijk is voor stad en platteland (zie *tabel 6* van voornoemd artikel), blijkt de sterfte na forcipale extractie voornamelijk ten plattelande voor te komen. De enquête laat echter niet toe na te gaan, of in deze gevallen bovengenoemde omstandigheden voor de huisarts als overweging hebben gegolden om de forceps zelf aan te leggen.

Verslaving en huwelijksconflicten*

DOOR DR P. H. ESSER, ZENUWARTS TE HAARLEM**

Het hoofdstuk van de verslaving is een der boeiendste van de psychopathologie. Willen wij de huwelijksconflicten, welke met verslaving samenhangen, beter begrijpen, dan doen we goed ons te beperken tot het ontsnappingsmiddel bij uitnemendheid, de alcohol, daar dit — in tegenstelling tot andere middelen zoals morfine — voor een ieder gemakkelijk verkrijgbaar is en bovendien, sociaal gezien, in zijn uitwerking bijzonder sterk de omgang met anderen vertroebelt en tal van conflicten in het huwelijk creëert.

Het is bij ons onderwerp echter — en dat moeten we voortdurend voor ogen houden — buitengewoon moeilijk het post van het propter te onderscheiden. Huwelijksconflicten kunnen het gevolg zijn van verslaving, maar omgekeerd kunnen spanningen in het huwelijk meermalen aanleiding zijn tot het grijpen naar de fles.

Het alcoholisme, dat in ons land eens een overwegend-maatschappelijk verschijnsel is geweest, is, nadat slechte woningen, lange werktijden en gebrek waren verdwenen, tot een medisch of zo men wil tot een voornamelijk sociaal-psychiatrisch probleem geworden. Hoe men de verslaafde drinker zal benaderen is echter in hoge mate afhankelijk van het land, waarin men woont. In Frankrijk, als wijnverbouwend land, wordt het medische probleem nauwelijks gezien doordat daar de sociale factoren bepalend

schijnen te zijn voor het excessieve drinken en de verslaving. Het grootste gedeelte van de Franse bevolking drinkt wijn en andere alcoholica in grote hoeveelheden. Dit gebruik wortelt in sociale tradities en economische factoren. Het excessieve drinken heeft nauwelijks te maken met het zoeken van ontspanning in de roes.

Anders is het in Nederland, waar vrijwel geen wijn wordt gedronken en waar het excessieve gebruik van alcoholica een uitzondering is. Het drinken wordt hier door geheel andere factoren bepaald. Vandaar dat men te onzent het accent meer zal leggen op de verlichting van spanningen, van conflicten in het huwelijk, van zorgen en noden. In Nederland zijn wij geneigd in verslaafden probleemdrinkers te zien.

Nu heeft ieder mens — de een meer, de ander minder — van tijd tot tijd de behoefte aan de werkelijkheid van het dagelijks bestaan te ontkomen. Deze behoefte doet zich beslist niet slechts voor, wanneer de werkelijkheid ondraaglijk is geworden. Het is het primaire streven van de mens om zijn persoonlijkheid te transcenderen. Hij wil opgaan in gemeenschap met de ander en als middel hiertoe gebruikt hij graag alcohol. Alcohol is daardoor een soort maatschappelijk smeermiddel geworden. Een dergelijk middel brengt echter het gevaar met zich, dat het van middel tot doel wordt. Het middel wordt dan niet meer gezocht als bevrijdingsmiddel, als een mogelijkheid om vrijer met de ander om te kunnen gaan, minder geremd te zijn in zijn handelen en dergelijke, maar om zichzelf wil, om het roes-effect. Door het middel in steeds grotere hoeveelheden

* Voordracht, gehouden op de Boerhaave-cursus „Conflicten in en van het huwelijksleven”. Leiden, april 1962.

** Hoofd van de Sociaal-psychiatrische afdeling van de G.G. en G.D. te Haarlem.

den te gebruiken ontstaan dusdanige veranderingen in het organisme, dat een ziekelijke honger naar alcohol in de plaats treedt van het oorspronkelijke doel, namelijk even boven zichzelf uit te komen, even te worden bevrijd van de druk van het dagelijks bestaan en het zorgend bezig te zijn.

Een farmacogene verslaving treedt in. Dit betekent dat er een vicieuze cirkel ontstaat die wordt gevormd door de honger naar het middel, het stillen van deze honger en de daaruit voortkomende toeneming van de behoefte aan het middel. Bij alcohol is er bovendien een neveneffect, veroorzaakt door de reclame voor dit middel. In deze reclame wordt aan het gebruik van het middel een sociale waarde- ring verbonden.

De strengere maatschappelijke eisen, die aan de mens worden gesteld door de sociale structuur, welke steeds ingewikkelder wordt, vergroten de behoefte aan het middel. Onze gecompliceerde westerse samenleving verschoof het bevrijdingsmiddel van de religieuze naar de sociale sector van het maatschappelijk leven. Het drinken is nu het bevredigen van het verlangen naar oppervlakkig sociaal contact; het is niet meer het voldoen aan de behoefte naar religieuze eenwording, maar geschiedt uit het verlangen naar een oppervlakkig contact op het sociale vlak. Bovendien hebben wij het gevoel uit de toon te vallen en zonderling te zijn als we niet meedoen en geen borrel drinken. „Doordat de religieuze behoeften verminderen, zien we een profanering van de bevrijdingsmiddelen met als gevolg een grotere kans op verslavingsziekten,” zegt Querido.

In onze Westerse cultuur kunnen wij steeds weer een ongelijke waardering vinden voor drankgebruik en drankmisbruik. Zo is de geheelonthouder geneigd in elk gebruik een misbruik te zien, omdat wij nooit tevoren kunnen voorspellen, wie slachtoffer van de alcohol zal worden en wie niet. Wij mogen niet verwachten dat over het gebruik van alcoholica steeds op dezelfde manier zal worden geoordeeld. Men legt bij de beoordeling zeer verschillende maatstaven aan, naar gelang van de groep waartoe men behoort en de ervaringen, welke men persoonlijk met het alcoholgebruik heeft opgedaan.

Is iemand eenmaal in een vicieuze cirkel van drinken terecht gekomen, dan is het uiterst moeilijk deze blijvend te doorbreken. Toch moet dit zo spoedig mogelijk geschieden. Dikwijls gaat veel kostbare tijd verloren met het zoeken naar jeugdletsels, die het onaangepaste gedrag moeten verklaren. Het zoeken naar aanleidingen tot excessief alcoholgebruik is nuttig en nodig, maar het komt niet in de eerste plaats. In de eerste plaats moet de leniging van de actuele nood komen.

Wanneer men dagelijks met alcoholisten omgaat en te maken heeft, blijkt steeds weer hoe voortgezet excessief alcoholmisbruik de fundamenteën van de samenleving in het algemeen en van het huwelijk in het bijzonder aantast. Zo vonden wij onder de ruim 1500 alcoholpatiënten, die we in de jaren 1955-'59 op het consultatiebureau voor alcoholisme te Amsterdam hebben behandeld, 12,2 procent, die wet-

tig gescheiden waren dan wel blijvend gescheiden van tafel en bed of die gesepareerd leefden van hun gezin. Van deze gehele groep waren er 1083 gehuwd of gehuwd geweest. Hiervan waren er 183 gescheiden of gesepareerd, hetgeen neerkomt op ruim 16,5 procent. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek is in Nederland 2,2 pro mille van de bevolking gescheiden. De kans om te scheiden is bij alcoholisten dus vele malen groter. Dit was ook al bij een eerder onderzoek in 1951 gebleken, toen wij tot een sociaal-psychiatrische typologie probeerden te komen. Van 342 patiënten was er toen iets meer dan de helft getrouwd (58 procent), terwijl 7 procent in concubinaat leefde, 20 procent ongehuwd was, 3 procent de partner door de dood had verloren en 12 procent gescheiden was; van de gehuwden was bovendien 6 procent eerder gescheiden. Voorts bleek ruim 44 procent wegens enig misdrijf met de justitie in aanraking te zijn geweest. Alcoholisme en criminaliteit hebben echter niet dezelfde wortel, al versterken ze elkaar.

Trachten we deze feiten te waarderen, dan is het voor de praktijk van waarde gebleken drie typen te onderscheiden: de dronkaard, de verslaafde en de drankzuchtige. Van deze begrippen zou ik de volgende omschrijvingen willen geven:

De dronkaard. Hij is een genotsdrinker, die regelmatig of meer periodiek excessief drinkt in een mate, die het sociaal gebruik verre te boven gaat. Hij mist in den regel ziekte-inzicht, strijdt voor zijn gelijk tegen beter weten in en wenst zijn gewoonte van drankmisbruik te continueren ten koste van alles. De schoonste beloftes betekenen hier de grootste leugens. Ontstaan er financiële moeilijkheden door het drinken, dan zal hij als kroegvriend òf op kosten van de ander proberen te drinken òf er plezier in hebben dronkenschap bij mededrinkers te bevorderen ten einde hen te kleineren, in een bespottelijk daglicht te stellen of hen in een afhankelijke positie te plaatsen.

De verslaafde. Hij is een drinker, die ook misbruik maakt van alcoholica, maar die, zoals de uitdrukking onder alcoholisten luidt, schielijk drinkt om zo spoedig mogelijk in de roes te komen. Hij wil er eens uitstappen, de sleur van elke dag ontvluchten, in een andere stemming, in een andere wereld komen. Meermalen zal hij zeggen niet van alcoholica te houden. Hij drinkt niet om de smaak, maar om het effect van alcohol op lichaam en geest. Hij is een plakker, die wel beseft dat het etenstijd is en dat zijn vrouw op hem zit te wachten, maar die niet weg kan komen, er nog één neemt, nog één, nog één, om daarna tot de conclusie te komen, dat het nu toch al te laat is om het er zonder herrie af te brengen, zodat hij maar blijft drinken tot sluitingstijd. In werkelijkheid heeft hij de controle over zijn drinken verloren. Hij is niet meer bij machte het drinken binnen redelijke grenzen te houden. Zodra hij begonnen is met drinken moet hij dwangmatig doordrinken. Hij is, zoals gezegd, een plakker, die aan de

bar blijft hangen tot sluitingstijd en daardoor het huwelijks- en gezinsleven verstoort. Hij is steeds een ontregeld mens met duidelijke regulatiestoornissen.

De drankzuchtige. Hij is een drinker, die van tijd tot tijd dan wel regelmatig wordt gekweld door een niet te bedwingen behoefte aan alcohol. Hij gebruikt uitdrukkingen als: de muren kwamen op me af, ik werd als een magneet naar binnen getrokken, ik zei nog een pakje sigaretten te zullen halen, maar ik wist dat ik verloren was, de hele morgen was ik al onrustig geweest en ik kon aan niets anders meer denken, enzovoorts.

Van deze drie soorten drinkers hebben de verslaafden de beste genezingskansen. Zijn zij ertoe te bewegen naar de A.A. te gaan, dan zullen zij meermalen met behulp van de twaalf stappen tot herstel en de 24-uursgedachte „vandaag drink ik niet, morgen zullen we verder zien” tot geheelonthouding worden gebracht. Zelfs de meest verslaafde kan het, onder bepaalde omstandigheden, opbrengen een tijdlang niet te drinken. Maar hij is altijd slechts één borrel of één glas bier of zelfs maar één rumboon af van de volgende dronkenschap. Is hij tevens drankzuchtig, dan is de kans op blijvend niet meer drinken veel geringer. Immers dan zal hij van tijd tot tijd ook zonder gedronken te hebben een onweerstaanbare behoefte hebben aan drank. Dronkaards ten slotte komen slechts onder pressie van buiten onder behandeling. Zij verschijnen op een consultatiebureau voor alcoholisme, wanneer zij met de justitie in aanraking zijn geweest of, wanneer zij hopen verlichting van straf te zullen krijgen, als ze hun goede wil tonen. Soms komen ze onder druk van de echtgenote, die hen dreigt te verlaten als ze zich niet laten behandelen, of wanneer er schulden te regelen zijn of wanneer verlies van een goede werkring dreigt. Zij doen wel eens een refusalkuurtje in een kliniek of een psychiatrisch ziekenhuis, maar ze houden heimelijk vast aan hun drinkgewoonte. Ten slotte is de combinatie dronkaard, verslaafde en drankzuchtige geen zeldzaamheid.

Zien we het excessieve drinken vanuit de huwelijksproblematiek van de drinker zelf, dan wordt veel duidelijk wanneer we het drinken opvatten als een pogen om een leegte, een onbevredigde behoefte of situatie, een ongestild verlangen op te vullen. Een enkel voorbeeld: is het huwelijk in seksueel opzicht om de een of andere reden onbevredigend, dan zal meermalen de roes worden gezocht om de conflicten, die hiervan het gevolg zijn, het hoofd te kunnen bieden. Liggen nooit-overwonnen problemen uit het tijdperk der infantiele seksualiteit aan de huwelijksmoeilijkheden ten grondslag, dan zien we in dronkenschap zedendelicten begaan. Ook komt het dan tot allerlei zeer hinderlijke vormen van infantiele agressie, zoals plagen, vechten, het plegen van diefstalletjes (bijvoorbeeld een fiets) en zo meer.

In nuchtere toestand zien wij achterdocht, betrekkingsideeën, zich bedreigd gevoelen, vervolgings-

ideeën. De drinker wordt beheerst door een situatieparanoïdie. Hij beschuldigt zijn vrouw van echtelijke ontrouw. Niet altijd ten onrechte; dat de echtelijke ontrouw vaak veel minder met alcohol als specifiek gif te maken heeft dan vroeger gemeend werd, is meer en meer duidelijk geworden.

Andere drinkers liggen, als gevolg van de sociale moeilijkheden, met zichzelf overhoop. Dan leiden de spanningen binnen de persoonlijkheid tot een vlucht voor zichzelf in de roes en in dromerijen. Dan zien we, reeds bij geringe hoeveelheden alcohol, geheugenverlies voor het in de roes doorleefde, een sterke behoefte aan grootspraak in het café, aan justificeren en liegen. De idealen zijn reeds lang verdwenen, maar toch moet het gedrag nog worden goedgepraat. De drinker doet wanhopige pogingen zijn excessief drinken voor zijn vrouw en kinderen te verbergen, maar tevergeefs. De herhaalde dronkenschappen zijn niet te ontkennen en niet te verbloemen en het tekort als gevolg daarvan is niet te rechtvaardigen. Het bewustzijn wordt meer en meer vernauwd tot op het drinken zelf. De drinker is vrijwel voortdurend, ook in gedachten, met alcohol bezig.

Reeds zeer lang bekend zijn die drinkers, die een duidelijke bisexualiteit aan de dag leggen. Niet zelden vertonen zij in de roes een passief homoseksueel gedrag. Ook langs andere weg heeft men gevonden, dat huwelijksconflicten bij drinkers vooral wortelen in hun infantiel seksueel gedrag, hun krentheid thuis en verkwisting in het café en hun passieve homo-erotische behoeften.

Uit een en ander moge duidelijk zijn hoe belangrijk het is zich te oriënteren over de gefrustreerde behoeften van drinkers. Weet men iets meer van de driftbevredigingen, die de verslaafde in het café denkt te vinden, dan wordt vaak duidelijk wat de gang erheen onderhoudt. Bij een recent onderzoek bleek mij, dat meer dan de helft van een psychotherapeutische groep dacht seksueel te zullen worden bevredigd in een kroeg waar vrouwen kwamen. In al deze gevallen was van normaal seksueel leven met de huwelijkspartner al jaren geen sprake meer. Tijdens het drinken wordt de seksuele begeerte versterkt, maar de potentie verzwakt. Vlak na de roes bestaat bij de meeste mannen een sterke behoefte aan geslachtsverkeer en een verhoogde potentie. Dat de vrouw dan afkeer toont van gemeenschap, draagt, van de drinker uit gezien, wezenlijk bij tot de verwijdering in het huwelijk.

Trachten wij het drinken van de man door de ogen van de vrouw te bezien, dan treft ons met *Thelma Whalen*, dat de meeste vrouwen van verslaafde alcoholisten even slecht geïntegreerd zijn als hun echtgenoten, ook wanneer dit bij oppervlakkig contact niet direct blijkt. Het is daarom zaak goed te luisteren naar de klachten van de huwelijkspartner. Uiteindelijk zijn ook zij, zoals alle vrouwen, getrouwd in de hoop hun eigen behoeften in het huwelijk beter te kunnen bevredigen. Meestal drukt de vrouw dit uit door te zeggen, dat ze getrouwd is omdat ze hoopte liefde te kunnen bewijzen en lief-

de te kunnen ontvangen, om te kunnen zorgen en verzorgd te kunnen worden, om een thuis te hebben, kinderen, een levensgezel. Maar er zijn nog andere behoeften, die onbewust en niet uitgesproken een man en vrouw tot een huwelijk brengen, zoals de behoefte om de lakens uit te delen of, juist omgekeerd, door een man te worden beheerst. Het zijn altijd weer de onontwikkelde schaduwkanten aan de persoonlijkheid, die hier zowel als elders tot conflicten aanleiding geven.

De vrouw, die een alcoholist trouwt, en een man die in het huwelijk tot drinken vervalt, ziet men altijd weer als een slachtoffer van de omstandigheden. Zij zien zichzelf ook graag zo. De vrouw beschouwt zich als iemand, die buiten haar schuld ten offer valt aan het voortdurend zich herhalend onverantwoordelijk gedrag van haar man. En de drinker vindt in zijn slechte huwelijk aanleiding om vergetelheid te zoeken in de roes.

Analyseert men de achtergronden van het drinken, dan blijkt deze visie onjuist te zijn. De vrouw valt niet ten offer aan een situatie waaraan zij part noch deel heeft. Zij is geen onschuldige toeschouster, maar heeft zelf een actief aandeel gehad in de moeilijkheden, die zijn ontstaan. En zij onderhoudt deze bewust of onbewust door haar houding. Dat wij het zó moeten zien, blijkt ook uit het feit, dat veel gescheiden vrouwen van drinkers hertrouwen met alcoholisten.

Ligt masochisme ten grondslag aan de situatie of een onbewuste behoefte zichzelf te straffen, dan krijgen wij het type van de gekwetste en lijdende vrouw, die in voortdurende ruzies, geldzorgen en dreiging een kammervol bestaan lijdt. Haar man is nooit te vinden. Moet zij bevallen, dan staat zij alleen, in niets krijgt ze de zo nodige steun van haar man. Integendeel, hij verdenkt haar van ontrouw; als hij zijn roes heeft uitgeslagen, is hij beledigend en grof in zijn uitlatingen, humeurig en agressief. De infantiel-agressieve drinker brengt zijn gezin in voortdurende spanning, alleen al door niet thuis te komen en onvoldoende geld te geven voor de huishouding. De vrouw verslonst, heeft buitenshuis vrijwel geen contacten doordat ze zichzelf geheel wegcijfert. Op het consultatiebureau maakt ze excuses, dat ze zoveel tijd vraagt van de staf van het bureau. De moeilijkheden worden in haar ogen uitsluitend veroorzaakt door factoren, die buiten ieders controle vallen en waarvoor niemand aansprakelijk kan worden gesteld. Van de kinderen verwacht ze orde en netheid. Ze mogen geen vijandige houding aannemen. Maar dit is moeilijk als vader dronken thuis komt en onredelijk agressief en vijandig is. De kinderen begrijpen niet veel van hun ouders. De dochters identificeren zich met moeder en voelen zich, evenals zij, voor leed geboren. De zonen zoeken te veel bescherming voor de vader bij moeder, zodat ze lang onzelfstandig blijven. Sociaal-psychiatrisch gezien zijn de kinderen hier het belangrijkste probleem. Zij moeten uit huis worden geplaatst als ze nog jong zijn. Een gezond contact met niet gestoorde volwassenen is hier dringend gewenst. Dit type

vrouw moet leren niet alles te nemen. Het zal haar zelfrespect en zelfvertrouwen ten goede komen.

De infantiel-agressieve drinker, die haar echtgenoot is, heeft een consultatiebureau, groepstherapie of individuele psychotherapie en de A.A. nodig.

Heel andere moeilijkheden ontstaan bij een dominerende vrouw, die haar man in alles naloopt en controleert. Dit type vrouw gebruikt het drinken van haar man om hem van haar afhankelijk te houden. Zij voelt zich de meerdere van hem. Zij is de vrouw, die onder alle omstandigheden weet, wat er gebeuren moet. Zij neemt alle beslissingen en dirigeert hem en de kinderen naar haar inzichten. Het grote probleem is hier de vrouw, niet de man. Bij herhaling kan men alcoholisten, die een dergelijke vrouw hebben, terug zien vallen in hun drinkgewoonte. Niet iedere maatschappelijke werker kan dit type vrouw evengoed benaderen. Zij vraagt eigenlijk een vrouw voor haar moeilijkheden. Meestal komt ze te laat op een afspraak. Is zij eindelijk gearriveerd, dan houdt ze de maatschappelijk werker te lang aan de praat. Zij moet leren zien, hoe haar gebrek aan warmte, haar heerszucht en vooral haar te geringe waardering voor anderen het drinken van haar man, die ze als een kind behandelt, onderhouden en versterken.

Is de partner geremd in haar gevoelsontwikkeling, dan krijgen we het type van de infantiele, van de genegenheid van haar man afhankelijke vrouw, die hem meermalen verlaat, maar steeds naar hem terugkeert, zodra hij belooft zijn leven te zullen beteren. Haar familie en vrienden hebben al dikwijls gezegd niet te begrijpen, hoe ze het bij zo'n man uithoudt. En de staf op het consultatiebureau zal eenzelfde mening zijn toegedaan. Eigenlijk weet ze zelf ook niet, waarom ze nog bij hem is. Zijn drinken heeft haar liefde voor hem immers al lang gedood! Toch is ze doodsbang dat hem wat zal overkomen als hij van huis is; hij zou in dronkenschap kunnen worden aangereden. Zij ziet onvoldoende in, hoe ernstig de moeilijkheden zijn en dat die behandeling vragen. Zolang hij drinkt is ze woedend en wanhopig tegelijk. Is hij nuchter, dan koestert ze de kinderlijke hoop, dat hij dit keer zijn beloften zal nakomen. Dit type vrouw heeft grote behoefte aan liefde. Instinctief zoekt zij onzelfstandige slappe mannen op van wie zij verwacht, dat ze hun vrouw blijvend nodig zullen hebben. De centrale angst van een dergelijke vrouw is eenzaamheid en objectverlies. Het drinken van haar man maakt haar aanwezigheid nodig. Daarom neemt ze zijn dronkenschappen bewonderenswaardig lang. Soms is het alsof ze niet anders verwacht dan dat hij drinkt, ook al beklagt ze zich nog zo sterk. De kinderen gebruikt ze als een compensatie voor hetgeen haar man in het schenken van liefde tekort schiet. Meestal is de man wel te bewegen naar de A.A. te gaan, vooral als hijzelf infantiel en emotioneel-instabiel is. De kinderen moeten leren hun belangstelling te verruimen tot buiten het gezin.

De huwelijksconflicten bij verslaafden zijn slechts in teamverband op te lossen. De geëigende plaats

daarvoor is in den regel het consultatiebureau voor alcoholisme. Als de huisartsen de verslaafde alcoholisten verwijzen naar de bureaus zal meer kunnen worden gedaan voor hen, wier behoeften zijn ontwaard. Maar de behandeling is uiterst moeilijk en zonder grondige kennis van het sociale milieu ondoenlijk.

Opvallend weinig is bekend over de huwelijken van getrouwde vrouwelijke alcoholisten. *Bernice Rosenbaum* heeft er een scriptie aan gewijd. Ook hier treft ons weer het hoge percentage echtscheidingen. Van 141 vrouwelijke alcoholisten tussen 35 en 54 jaar, die te Boston in het Washingtonian Hospital ter observatie kwamen, waren in procenten uitgedrukt:

	ongehuwd	getrouwd	gescheiden levend	weduwe	gescheiden
vrouwelijke alcoholisten	13,5	51,8	9,2	11,2	14,2
controle-groep	15,8	70,5	3,9	6,6	3,2

Het is vrijwel hetzelfde beeld. De partners waren steeds zwakke persoonlijkheden, onzelfstandig en infantiel. Meermalen dronken ook zij. Deze vrouwen hadden opmerkelijk weinig belangstelling voor de kinderen en waren zelfs meermalen de kinderen vijandig gezind. Slechts twee vrouwen spraken waardierend over hen.

Hoe het verslaafd-zijn ontstaat, wat de diepste oorzaak ervan is, is nog een niet beantwoorde vraag. Altijd weer vinden wij, dat drinkers ons vertellen, dat zij reeds bij de eerste kennismaking met alcohol een bijzonder effect van dit gift hebben ondervonden, veel sterker dan bij de niet-alcoholist. Iets dergelijks ziet men ook bij het gebruik van morfine; terwijl de meeste mensen een zekere afweer hebben bij eerste kennismaking met morfine en er zelfs van gaan braken, ondervinden anderen een enorme verlichting, die veel verder gaat dan het pijnstillend effect en de toekomstige verslaafde ertoe brengt het middel niet alleen tegen de pijn, maar ook zonder pijn om zijn zelfswil te gebruiken. Huwelijksconflicten kunnen vaak een aanleiding zijn tot het gebruik van bevrijdingsmiddelen zoals alcohol, de oorzaak van het verslaafd-zijn zijn zij nimmer. Welk een rol zij kunnen spelen bij het onderhouden van de drinkgewoonte, heb ik in enkele woorden trachten te schetsen. Dat omgekeerd het verslaafd-zijn ontbindend op het huwelijk in kan werken ligt voor de hand en blijkt uit de cijfers.

- Esser, P. H. (1951) Psychiatric Views of Alcoholism. In: European Seminar and Lecture Course on Alcoholism. Kopenhagen.
 Esser, P. H. (1952) Folia psychiat. neerl. 55.
 Esser, P. H. (1960) Sociale typologieën in alcoholisme. Kok, Kampen.
 Rosenbaum, B. (1958) Quart. J. Stud. Alcohol 19.
 Whalen, T. (1958) Quart. J. Stud. Alcohol 19.

REFERATEN

VERZORGD DOOR DE STUDIEGROEP ARTIKELENDOCUMENTATIE

62-22. Post-extraction dental haemorrhage. *Ashcroft, G.* (1961) *Practitioner* 187, 629.

Het merkwaardige van de bloeding na tand- of kiesextractie is, dat de patiënt veel vaker bij de huisarts dan bij de tandarts hulp zoekt, hoewel deze laatste ten allen tijde de juiste persoon is om die hulp te verlenen. Meestal berusten deze nabloedingen op plaatselijke oorzaken en de twee belangrijkste verschijnselen zijn, dat het begin van de bloeding drie tot vier uur na de extractie optreedt en dat er meer sprake is van een lang en voortdurend doorsijpelen dan van een overvloedig bloedverlies. Oorzaken van nabloedingen zijn: ruw werken van de tandarts; het reeds bestaan van hyperemie door gingivitis, apicaal abces, of iets dergelijks; stoornissen in de bloedstolling (hemophilie, ziekte van Willebrand, Christmas-disease).

De eenvoudigste methode om de bloeding te doen staan is het gebruik van een nat drukkend kussentje, dat door de zittende patiënt tien tot twintig minuten op zijn plaats wordt gebeten. Het natte kussentje neemt geen bloed op en er ontstaat in de lege alveolus een bloedstolsel. Wanneer dit niet helpt moet de lege alveolus worden gesloten door hechtingen aan te brengen en zo te trachten druk uit te oefenen op de alveolus. Zijden of linnen hechtingen, aangelegd met een oognaald 4, zijn het beste. Men kan op verschillende manieren hechten maar dit heeft geen zin bij bloedstollingsafwijkingen, daar dan spalken moeten worden aangelegd, een echte tandheelkundige bezigheid met behulp van tandheelkundig materiaal.

Wanneer het de alveolus opvullende bloedstolsel geïnfecteerd raakt kan op de vierde of vijfde dag na de extractie een zogenaamde bloeding optreden, die moeilijk tot staan is te brengen. Het geïnfecteerde bloedstolsel moet voorzichtig uit de alveolus worden gespoten en na het inbrengen van een mengsel van tandheelkundig materiaal (eugenol) wordt de alveolus met hechtingen gesloten. Een oorzaak van deze infectie is bijvoorbeeld de ouderwetse behandeling van het ledigen van de alveolus om een gaas- of wattenpropje in te brengen teneinde de nabloeding tot staan te brengen. Dit wordt dan ook sterk afgeraden door de schrijver, een mondchirurg.

G. Faber.

62-26. Drowning. *Leading article* (1962) *I, Lancet* 468.

De doodsoorzaak bij verdrinking in zeewater blijkt te verschillen van die bij verdrinking in zoet water. De osmotische druk van zeewater is veel hoger dan die van de extracellulaire lichaamsvloeistof; bij het binnendringen van zeewater in de longen diffundeert NaCl in de extracellulaire vloeistof en water treedt snel door het longendotheel heen en veroorzaakt een ernstige graad van longoedeem. Hierdoor en door de optredende hypoxemie, verhoogde viscositeit van het bloed en storingen in de electrolytenbalans ontstaat een snel tot de exitus voerende acute decompensatie van het hart. Bij het binnendringen van zoet water in de longen wordt dit water door het osmotische proces zo snel in de circulatie opgenomen, dat het bloed binnen twee tot drie minuten tot 50